

FOLIUM CLASSICUM

**Nro 100
31.10.2023**

Tässä numerossa:

Puheenjohtajan tervehdys	Anneli Luhtala	3
In memoriam Holger Thesleff (1924–2023)	Mika Kajava	4
Antiikintutkimus Tieteen termipankissa	Antti Ijäs	9
Uutta kirjallisuutta	Toim. Jamie Vesterinen	12
Palkitut ylioppilaat	Toim. Antti Ijäs	14
Antiikintutkimuksen verkosto	Laura Nissin & Ville Vuolanto	16
Antiikin sotakoneet	Antti Ijäs	18
Tulevia tapahtumia	Toim. Antti Ijäs	24

FOLIUM CLASSICUM, Klassillis-filologisen yhdistyksen jäsenlehti, ilmestyy kerran vuodessa syyslukukauden alussa sekä painetussa muodossa että sähköisesti yhdistyksen kotisivuilla. Päätoimittaja: dos. Anneli Luhtala; toimitussihteeri: FT Antti Ijäs.

Yhdistyksen sähköpostiosoite: klassillisfilologinenyhdistys@gmail.com

KLASSILLIS-FILOLOGINEN YHDISTYS (KFY) on tieteellinen seura, jonka tarkoitus on herättää ja ylläpitää harrastusta antiikin kulttuuria kohtaan, edistää sitä koskevaa tieteellistä tutkimusta ja olla yhdyssiteenä tämän alan tutkijoiden ja harrastajien kesken. Tätä varten yhdistys järjestää esitelmä- ja keskustelutilaisuuksia, harjoittaa julkaisutoimintaa ja edistää muillakin samanlaatuisilla tavoilla antiikin tutkimista tai tuntemista.

TOIMIHENKILÖT. Yhdistyksen puheenjohtajana toimii apul.prof. Anneli Luhtala (anne.li.luhtala@helsinki.fi), varapuheenjohtajana dos. Antero Tammisto (antero.tammisto@ide.inet.fi) ja sihteerinä / rahastonhoitajana FT Antti Ijäs (antti.ijas@helsinki.fi). Lisäksi hallitukseen kuuluvat prof. Mika Kajava (mika.kajava@helsinki.fi) ja prof. emeritus Olli Salomies (olli.salomies@helsinki.fi). Yhdistyksen postiosoite: Klassillis-filologinen yhdistys, c/o Kielten osasto (klassillinen filologia) PL 24 (Unioninkatu 40), 00014 Helsingin yliopisto.

YHDISTYKSEEN VOI LIITTYÄ maksamalla jäsenmaksun tilille Danske Bank FI93 80001470979064 (viitenumero 1009) ja lähettämällä osoitetietonsa sihteerille. Varsinainen jäsenmaksu on 30 euroa, opiskelijamaksu 10 euroa.

Kannen kuva: Campanian Neck-Amphora, about 340 B.C. The J. Paul Getty Museum, Villa Collection, Malibu, California, 92.AE.86. Public Domain.

Puheenjohtajan tervehdys

Anneli Lubtala

Kuluva vuosi alkoi Antiikintutkimuksen päivien järjestelyn merkeissä. Kaksipäiväinen tapahtuma pidettiin Helsingin yliopiston tiloissa Porthaniassa ja Tieteiden talolla 26.–27.1. Esitelmän pitäjiksi oli ilmoittautunut 50 henkilöä Helsingin, Turun, Tampereen, Oulun ja Jyväskylän yliopistoista ja myös muista kuin humanistisista tiedekunnista. Ilmoittautuneita osallistujia oli kaiken kaikkiaan 115, mikä ylitti odotuksemme, ja suurelle yleisölle tarkoitetut luennot keräsivät vielä enemmän yleisöä. Antiikintutkimuksen päivät antoivat virikkeen 'antiikintutkimuksen verkoston' perustamisesta, jonka perustamiskokous pidettiin 6.6.2023 ja josta voi lukea enemmän tämän lehden sivuilla.

Samaan aikaan kun saimme kokea iloisia jälleennäkemisiä ja tavata uusia antiikin ystäviä, taivaalla oli myös tummia pilviä. Tietoomme tuli uutisia ja uhkia antiikin yliopisto-opetuksen jo ennestään vähien resursien vähenemisestä. Oulun yliopiston antiikin kielten ja kulttuurin opetus lakkautettiin yliopistonlehtori Timo Sirosen eläköityessä syksyn 2023 alussa. Sen sijaan uhka Turun yliopiston klassillisen filologian professorin lakkauttamisesta kaikeksi onneksi sit-

temmin peruuntui. Olemme kiitollisia kaikille, jotka kantoivat kortensa kekoon antiikin opetuksen puolesta.

Helsingin yliopistossa kreikan kielen yliopistonlehtori Erkki Sironen eläköityi 30.8., ja hänen seuraajakseen valittu FT, dos. Marke Ahonen aloitti työnsä syyskuun alussa. Tähän tehtävään oli peräti 13 hakijaa, joista 3 ulkomaalaista ja 10 Suomen yliopistoista; niistä 5 dosenttia. Itsekin eläköidyn 30.9.2024, ja tämänhetkisen tiedon mukaan latinan kielen professuuri avataan haettavaksi syksyllä 2024. Uuden täys/apulaisprofessorin suunnitellaan aloittavan työnsä tammikuussa 2025. Toivottavasti näin tapahtuu ilman odottamattomia käännteitä.

Alkuvuoden 2024 tapahtumista voidaan jo mainita helmikuun 6. päivänä järjestettävä esitelmätilaisuus vuonna 2022 ilmestyneestä Vitruvius-suomennoksesta sekä maaliskuussa suunnitteilla oleva edesmenneen emeritusprofessori Holger Thesleffin muistoseminaari.

Lopuksi toivotan kaikille KFY:n jäsenille hyvää alkanutta syksyä, ja lämpimästi tervetuloa esitelmätilaisuuksiimme!

In memoriam Holger Thesleff (1924–2023)

Mika Kajava

Pitkäaikainen kollegamme ja ystävämme, kreikkalaisen filologian henkilökohtainen ylimääräinen professori emeritus Holger Thesleff nukkui pois kotonaan 98 vuoden iässä lokakuun 3. päivänä 2023. Hän oli syntynyt Helsingissä joulukuun 4. päivänä vuonna 1924. Thesleffin kirjallinen ja tieteellinen ura oli poikkeuksellisen pitkä, se ulottui yhdeksälle vuosikymmenelle ja jatkui loppuun asti. Joitakin kuukausia ennen kuolemaansa hän sai tietää, että hänen viimeiseksi jäävä, Platonin Akatemian toimintaa käsittelevä artikkelinsa julkaistaan tämän kuluvan vuoden loppupuolella.

Kun tulin opiskelemaan Helsingin yliopistoon syyskuun alussa 1978, osallistuin heti Thesleffin pitämille luennoille. Niiden aiheena oli Kreikan aatehistoria, ja ne pidettiin päärakennuksessa maanantaiaamuisin klo 9 alkaen. Mieleeni jääneitä aiheita olivat esimerkiksi ns. homeerinen kysymys, 500- ja 400-lukujen eaa. joonialainen kulttuuri, Ateenan klassisen kauden henkinen ilmapiiri, hellenistisen ajan kulttuuriset ja uskonnolliset murrokset sekä mysteeriuskonnot. Muistan myös, miten Thesleff kommentoi enimmäkseen positiiviseen sävyyn Eric Doddsin (Regius Professor of Greek, Oxford; †1979) klassikkoteosta *The Greeks and the Irrational* (1951) tai kertoi amerikkalaisen Homeros-tutkijan Milman Parryn (1902–1935) merkittävästä mutta lyhyeksi jääneestä elämäntyöstä. Aivan erityisesti on kuitenkin mieleeni jäänyt se, miten hän kehotti tarkastelemaan asioiden ja ilmiöiden välisiä vaikutussuhteita ja laajempia aatehistorian kehityskaaria. Mielestäni juuri tähän liittyy yksi Thesleffin vahvuuksista: hänellä oli kyky luonnehtia tarkasti ja ytimekkäästi antiikin eri aikakausien henkisiä ja kulttuurisia

virtauksia. Hän oli myös taitava kirjoitetun tiedon kiteyttäjä: jotkut hänen laatimistaan kirja-arvosteluista ovat mitaltaan erittäin lyhyitä, mutta sisällöltään osuvia ja kattavia. Toisaalta hän korosti uusille opiskelijoille, että myös detaljit ja yksittäiset vuosiluvut voivat olla tärkeitä. Tämä käy ilmi myös hänen omista Platonin teosten kronologiaa koskevista tutkimuksistaan.

Toinen mieleen jäänyt detajli eräältä kreikan luennolta oli Thesleffin opettavainen tokaisu: ”Muistakaa sitten aina ne pikkusanat!” Tällä hän viittasi kreikan kielen partikkeleihin ja niiden suureen merkitykseen kielen rakenteen, sisällön ja sävyjen luomisessa (hän oli itse hankkinut kotikirjastoonsa J. D. Dennistonin teoksen *The Greek Particles* vuonna 1955, hyvin pian teoksen toisen painoksen ilmestymisen jälkeen).

Mitä tulee Thesleffin opetukseen, hän ei varsinaisesti pitänyt itseään opettajana eikä minkäänlaisena oppimestarina, vaan pikemminkin neuvonantajana ja suunnannäyttäjänä. Hänellä oli kyky opastaa epävarmoissa tienristeyksissä, ja hän oli myös valmis auttamaan tarvittaessa. Kun itse tein seminaarityötä stoalaisesta *oikeiosis*-käsitteestä, hän oli jotakin kautta saanut tietää asiasta ja lainasi minulle aiheetta käsittelevää kirjallisuutta. Tiedän, että monilla on samanlaisia kokemuksia hänen omaaloitteisesta avuliaisuudestaan.

Sotavuodet olivat Thesleffille hankalat monessa mielessä. Talvisodan jälkeen hän oli palannut Helsinkiin ja koulunpenkille ruotsalaiseen Norssiin vietettyään aikaa Hämeen maaseudulla ruumiillisen työn parissa ja suomen kieltä oppien (myöhemmin hän sanoi tämän kielen taidon karttuneen roi-

masti sotavuosien aikana). Vielä lukiolaisena Thesleff ilmoittautui suojeluskuntatehtäviin ja kävi jopa Itä-Karjalassa loppukesästä 1941. Nuoren ikänsä takia hänet kuitenkin kotiutettiin, joten koulunkäynti jatkui heti syksyllä. Ylioppilaaksi Thesleff valmistui Norssin klassilliselta linjalta 1942 (sodan takia ilman ylioppilaskirjoituksia), mutta jo seuraavana vuonna, kesken juuri alkaneiden yliopisto-opintojen, hän joutui jatkosodan rintamalle johtamaan tykkituloita. Vaikka Thesleff osallistui lukiolaisena ja nuorena ylioppilaana aktiivisesti oppilas- ja opiskelijajärjestöjen toimintaan ja sai siten synkässä maailmantilanteessa muuta ajattelamisen aihetta, hänelle jäi näistä vuosista myös ikäviä muistoja. Itärajan taakse Viipurin seudulle jäi paljon suvun siteitä ja historiaa, ja Helsingin suurpommituksissa Neuvostoliiton iskut vaikuttivat myös suoraan perheen elämään. Kun kymmenkunta vuotta sitten Krimin valtauksen jälkeen mainitsin Thesleffille käyneeni pitämässä Pietarissa esitelmän, hän suhtautui asiaan hieman nuivasti todeten, että hänen kokemuksensa mukaan idän suunnasta on harvoin tullut mitään hyvää.

Holger Thesleff opiskeli Helsingin yliopistossa kreikkaa ja latinaa sekä sanskritia ja vertailevaa indoeurooppalaista kielentutkimusta. Filosofian kandidaatiksi hän valmistui 1948 ja tohtoriksi 1954 Henrik Zilliacuksen johdolla. Väitöstä edelsi merkittävä tutkimuskausi Lontoon University Collegessa, jossa Thesleffiä innoitti mm. maineikas kreikkalaisen komedian tutkija T. B. L. Webster (1905–1974). Pian väittelyn jälkeen Thesleffistä tuli dosentti (HY 1955; dos. ÅA 1958), ja vuosina 1956–1959 hän hoiti Helsingin yliopistossa Kreikan kirjallisuuden professuuria Zilliacuksen sijaisena tämän toimiessa Suomen Rooman-instituutin johtajana. Sen jälkeen hän toimi eri tehtävissä Akateemisessa Kirjakaupassa sekä valtion humanistisen toimikunnan tutkijanviroissa, kunnes hänet 1968 nimitettiin henkilökohtaiseen ylimääräiseen professuuriin.

Tästä tehtävästä hän jäi eläkkeelle 1987.

Tieteen alalla Thesleff oli suuntautunut erityisesti anglosaksiseen maailmaan, mutta hänellä oli paljon yhteyksiä pohjoismaiden ohella myös muualle Eurooppaan. Tämä käy ilmi kirjeenvaihdosta, jota hän kävi useiden johtavien klassillisten filologien sekä Kreikan aatehistorian, kirjallisuuden ja filosofian tutkijoiden kanssa. Monet kontaktit olivat hänelle henkilökohtaisesti tärkeitä.

Tutkijana Thesleff oli kriittinen ja tinkimätön filologi. Hänen käyttämässään antiikin kirjallisuuden tekstieditioissa on runsaasti käsin kirjoitettuja reunamerkintöjä, ja teosten sivujen välissä on toisinaan paperilapuille tai -liuskoille tehtyjä tarkkoja muistiinpanoja. Erityisen paljon bibliografisia merkintöjä löytyy hänen Johannes Sundwallilta helmikuun alussa 1966 (runsaat puoli vuotta ennen tämän kuolemaa) lahjaksi saamansa Wilamowitzin monumentaalisen *Platon-teoksen* alkulehdiltä (I–II, Berlin 1919–1920²). Thesleffin vahva lingvisti-filologinen ote näkyy jo hänen hyvän vastaanoton saaneessa väitöskirjassaan *Studies on Intensification in Early and Classical Greek* (1954), joka käsitteli arkaaisen ja klassisen kreikan ”vahvistusilmaisuja” (vertailuasteita, erilaisia määritteleviä, vahvistavia tai luonnehtivia sekä määrään, tilaan tai suhteeseen liittyviä termejä samoin kuin tiettyjä adverbejä kuten *mála*, *kárta*, *sphódra* jne.). Hänen kielellisiä ilmaisuja koskeva kiinnostuksensa ulottui myös latinan puolelle (*Yes and No in Plautus and Terence*, 1960).

Vaikka Holger Thesleff oli ennen muuta klassillinen filologi, hän tunsu nuoruusvuosistaan saakka suurta kiinnostusta kreikkalaisesta aatehistoriasta ja filosofiasta kohtaan. Herättäjänä tässä toimi erityisesti G. H. von Wright, jonka luentoja hän seurasi myös yliopistossa. Pythagoralaisuuden tutkijana Thesleff saavutti 1960-luvulta lähtien kansainvälistä mainetta, joka on säilynyt nyky-

päivään saakka. Esimerkiksi kreikkalaisen aatehistorian ja uskonnon merkittävimpiin tuntijoihin kuulunut Walter Burkert piti arvossa Thesleffin hellenistisistä pythagoralaisista kirjoituksista esittämiä tulkintoja. Parhaiten Thesleff kuitenkin muistetaan uraa-uurtavana Platon-tutkijana ja Platonin ajattelun syvällisenä ymmärtäjänä.

Holger Thesleff kuuluu niihin harvoihin Platonin tutkijoihin, jotka ovat kulkeneet omia polkujaan ja kyseenalaistaneet perinteistä ortodoksiaa. Teoksessaan Platonin kirjallisista tyyleistä (*Studies in the Styles of Plato*, 1967) hän korosti Platonin teosten filologista ja kaunokirjallista tulkintaa samoin kuin dialogeissa esiintyvän ironisen leikittelyn huomioimista: tällainen näkökulma on edellytys Platonin syvällisemmälle ymmärtämiselle.

Vuonna 1982 ilmestyneessä teoksessaan *Studies in Platonic Chronology* Thesleff kyseenalaisti monia Platonin tuotannon perinteisiä ja yleisesti hyväksytyjä ajoitusperiaatteita. Hän pystyi tehokkaasti osoittamaan, että tyylianalyysi tai dialogien välisen ristiviitteiden tarkastelu eivät tarjoa erityistä apua ajoittamiseen, ja Platonin filosofiseen kehitykseen pohjautuvissa argumenteissakin piilee kehäpäätelmien vaara. Thesleff pohti ansiokkaasti dialogien tarkoitusta ja kohdeyleisöjä samoin kuin niiden ajallisia kerrostumia, joiden taustalla saattoi olla monivaiheista muokkausta ja toimitustyötä. Jotkut dialogit olivat hänen mukaansa vain ”puoliksi autenttisia”, nimittäin sellaiset, jotka Platonin hyväksyminä vakiintuivat osaksi Akatemian kaanonina.

Vähitellen Thesleff alkoi myös epäillä tiukasti dualistisen ideaopin keskeisyyttä Platonin filosofian perustana. Teoksessaan *Studies in Plato's Two-level Model* (1999) hän esittää, että Platonia voi parhaiten ymmärtää ajattelemalla, että koko hänen maailmankuvansa perustuu yhtenäiseen ja perustavanlaatuisen filosofiseen näkemykseen, ns. kahden tason malliin, jonka valos-

sa hänen dialogejaan kannattaisi tulkita. Alempaa tasoa edustaa aistein havaittava maailma, jolle on ominaista esimerkiksi moneus ja muutos. Vain ajattelun kautta tavoitettavaan ylempään tasoon kuuluvat mm. ykseys ja pysyvyys. Thesleffin esittämä malli on kunnianhimoinen yritys ratkaista samanaikaisesti suuri joukko monia kreikkalaisia filosofeja vaivanneita ongelmia, joihin kuuluvat erilaisten vastinparien kuten yhden ja monen, pysyvyyden ja muutoksen sekä käsitettävän ja aistittavan suhde.

Kaiken kaikkiaan Thesleffin töissä kiinnittää huomiota se huolellisuus, jolla hän on perehtynyt erilaisiin Platon-tutkimuksen suuntauksiin ja niitä kommentoiden muodostanut oman näkemyksensä. Varsin hyvän kuvan Thesleffin Platon-käsityksistä saa Yhdysvalloissa vuonna 2009 julkaistusta kokoomateoksesta *Platonic Patterns*, joka sisältää kolme edellä mainittua Platon-monografiaa, joukon artikkeleita sekä hänen itsensä laatiman johdantokappaleen.

Nämä tutkimukset oli suunnattu tutkijoille ja alan ammattilaisille, mutta koska Thesleffin arvokkaan käsityksen mukaan tärkeistä asioista on kerrottava suurelle yleisölle, hän kirjoitti myös Platonia käsitteleviä yleistajuisia katsauksia ja teoksia. Näistä mainittakoon hänen suomen- ja ruotsinkielinen *Platon*-kirjansa (1989) sekä laajemmalle suomalaiselle yleisölle suunnattu *Platonin arvoitus* (2011). Thesleff oli myös aikoinaan perustamassa pohjoismaista *Platonselskab*etia (1982) samoin kuin kansainvälistä Platon-yhdistystä 1980-luvun lopulla.

Holger Thesleff ei ollut suinkaan kammiionsa sulkeutunut tiedemies: hän teki laajasti yhteistyötä muiden tutkijoiden ja kirjoittajien kanssa. Antiikin kirjallisuuden kääntäminen nykykielille oli hänelle erityisen tärkeää. Hänellä oli merkittävä rooli mm. Platonin tuotannon kokonaissuomenoksen (1–7, 1977–1990) päätoimittajana, samoin hän oli Aristoteleen teosten suomenossarjan (1–9, 1989–2006) toimitus-

kunnan jäsen. Näistä ansioista hänelle myönnettiin Alfred Kordelinin säätiön tunnustuspalkinto vuonna 2006. Thesleff kommentoi monen muunkin käännösprojektin tekstejä ja laati käännösten ohien selityksiä. Aikoinaan hänellä oli ollut suunnitelmassa kääntää Pindaroksen runoutta yhdessä antiikin runoudesta kiinnostuneen Bo Carpelanin kanssa, siis filologin ja kirjailijan yhteistyönä, mutta eri syistä projekti ei edennyt pidemmälle (en tiedä, onko tästä hankkeesta säilynyt käännettyjä katkelmia jossakin pöytälaatikossa).

Hedelmällisestä kirjoitusyhteistyöstä voi mainita esimerkkinä teoksen *Antiikin filosofia ja aatemaailma* (1994), jonka Thesleff kirjoitti paljon arvostamansa Juha Sihvolan kanssa. Hänen läheisiin työtovereihinsa antiikin filosofian alalla kuuluivat myös esimerkiksi Simo Knuuttila ja Pauliina Remes sekä viimeisinä vuosina Lassi Jakola.

Antiikin kirjallisuuden kääntämisen ohella Thesleffille oli hyvin tärkeää antiikin kulttuurin ja sen perinnön ymmärtäminen ja ennen muuta sen välittäminen laajemman yleisön tietoisuuteen. Hänellä oli tapana laatia suppeampia tai laajempia muistioita kreikkalais-roomalaisen antiikin keskeisistä saavutuksista ja niiden merkityksestä nykyisille ja tuleville sukupolville. Monesti hän halusi keskustella kokoamistaan aiheista kollegojen kanssa, joskus yliopistolla, toisinaan kotonaan tai esimerkiksi lounaan ääressä Tehtaankadun ravintola *Amigossa*.

Thesleff oli avarakatseinen keskustelija, kirjoittaja ja kulttuurielämän seuraaja, joka myös luki ahkerasti ja hyvin laajasti. Kerran hän sanoi tarttuneensa vuosikymmenten tauon jälkeen Joel Lehtosen *Putkinotkoon*, siinä kun oli hänen mielestään kerrassaan mainiota henkilökuvausta.

Tietty vaatimattomuus ja valta-asemien kaihtaminen olivat Thesleffille ominaisia piirteitä. Vastuuta hän oli kuitenkin aina valmis kantamaan tuomatta asiaa sen

kummemmin esille. Vaikka hän ei pyrkinyt olemaan näkyvästi esillä, hän kyllä mielellään edisti tärkeinä pitämiään asioita eräänlaisena ”takapiruna”, kuten hänellä oli tapana sanoa.

Holger Thesleff oli Klassillis-filologisen yhdistyksen kantavia voimia, joka aina viime vuosiin saakka pyrki osallistumaan sekä esitelmätilaisuuksiin että niiden jälkeisille illallisille. Esitelmien jälkeen hän esitti osuvia ja kiinnostavia kysymyksiä, jatkoilla hän oli hauskaa ja sukkela seuraava.

Erityisen läheinen instituutio hänelle oli Suomen Tiedeseura (Finska Vetenskaps-Societeten), jossa hän toimi aktiivisesti 1960-luvulta lähtien. Hänet kutsuttiin seuran jäseneksi 1963 ja kunniajäseneksi 2013. Tiedeseuran notaarina hän toimi 1960–1963, kirjastonhoitajana 1969–1979 ja pysyvänä sihteerinä 1979–1980.

Ehkä tässä yhteydessä voin mainita anekdootin, joka kuvaa Holger Thesleffin ja hänen puolisonsa Andrean (s. Edgren) esiintymistä ja olemusta. Eräs tunnettu amerikkalainen antiikin filosofian professori oli pariskunnan tavattuaan varsin vaikuttunut: hänen silmissään he olivat kuin ”kreikkalaisia jumalia”.

Thesleff oli myös maailmanympäripurjehtija. Muistorikkaasta matkastaan tuoreena maisterina vuosina 1948–1949 ahvenanmaalaisella, vehnälastissa olleella *Passatnelimastoparkilla* hän kertoo kirjassaan *Djupsjöseglare* (1950; teos ilmestyi myös englanniksi nimellä *Farewell Windjammer*, London: Thames & Hudson, 1951). Matkalukemisenä laivalla oli ainakin Aristofaneen komedioita alkukielellä. Thesleff jäi viimeiseksi elossaan olevaksi päällystön jäseneksi, joka oli millään vanhan ajan puulaivalla kiertänyt Kap Hornin: hänet oli ylennetty 3. perämieheksi Australiasta alkaneelle paluumatkalle kohti Irlantia. Seikkailujen jälkeen Thesleff laski turvallisesti paitsi koti- myös avioliiton satamaan: liitto Andrean kanssa

solmittiin vuonna 1950. Vanhemmilla päivillään Thesleffille tarjoutui vielä mahdollisuus purjehtia samoja reittejä, tällä kertaa aivan toisella laivalla.

Purjehdusteema nousi vielä esille vuonna 2015, jolloin Thesleffin originellien Platon-tulkintojen innoittamana julkaistiin kokoomateos *Second Sailing. Alternative Perspectives on Plato*. Kaikki sen kirjoittajat edustivat Platon-tutkimuksen kansainvälistä kärkeä. Julkaisu liittyi Thesleffin 90-vuotipäivän muistamiseen; se ei kuitenkaan ollut juhla-

kirja, koska sellaista hän ei halunnut. Kirjan otsikko, *Second Sailing*, on Platonin itsensä käyttämä idiomaattinen ilmaisu (*Faidon* 99c-d: *deúteros ploûs*), joka myöhempien antiikin kirjoittajien mukaan viittaa siihen, miten sopivan tuulen puuttuessa perille pääsee soutamalla, toisin sanoen, jos ensimmäinen keino ei onnistu, valitaan toiseksi paras.

On lohdullista ajatella, että Holgerin jättämä perintö tulee jatkamaan varmaa purjehdustaan vielä sukupolvien ajan, säästä ja tuulista riippumatta.

Antiikintutkimus Tieteen termipankissa

Antti Ijäs

Tieteen termipankki (TTP) on kaikkien Suomessa harjoitettavien tieteenalojen yhteinen, avoin ja jatkuvasti päivittyvä wiki-muotoinen termitietokanta, joka on tiedeyhteisön ja suuren yleisön vapaasti käytettävissä. TTP on osa valtakunnallista Fin-Clariah -tutkimusinfra-strukturiverkostoa, ja sitä koordinoidaan Helsingin yliopiston humanistisessa tiedekunnassa.

Helmikuussa 2023 ilmaantui Tieteen termipankkiin uutena aihealueena antiikintutkimus, jota koordinoi Antti Ijäs. Antiikintutkimuksen aihealue kattaa kaikki tieteenalat, jotka tulkitsevat tai hyödyntävät kreikkalais-roomalaisen kulttuuripiirin kirjallisia tai materiaalisia lähteitä. Lähiaikojen tavoite on uuden sisällön eli käsite- ja nimityssivujen tuottamisen lisäksi laajentaa antiikintutkimuksen asiantuntijaryhmää kattamaan antiikintutkimuksen eri aloja.

Koska Wikipedia lienee useimmille tuttu niin hyvässä kuin pahassakin, on luontevaa esitellä Termipankkia käsittelemällä sen eroja Wikipediaan. Toisin kuin vapaasti kaikkien käyttäjien muokattavissa oleva Wikipedia, Tieteen termipankki toimii rajoitetun talkoistamisen periaatteella. Eri aihealueiden sisältöjä pääsevät muokkaamaan ainoastaan kyseisten aihealueiden asiantuntijaryhmän jäsenet, mutta käsitesivujen yhteydessä oleville keskustelusivuille voi kirjoittaa kuka tahansa. (Viimeksi mainittu onkin hyvä keino tehdä kehitysehdotuksia sivujen sisältöön ryhtymättä varsinaiseen termityöhön.) Tämän takia Tieteen termipankki ei myöskään edellytä, että kaikki sinne lisätty tieto on erikseen lähteistetty, vaan asiantuntijat voivat lisätä sisältöä (esim. määritellä uusia termejä), joka Wi-

kipediassa olisi ”ei uutta tutkimusta” -käytännön vastaista.

Termipankki ei ole myöskään tietosanakirja vaan termitietokanta, jonka ytimen muodostavat käsite- ja nimityssivut. Käsite- ja nimitys vastaavat kielentutkimuksesta tuttuja merkitystä ja merkkiä, ja yhdessä ne muodostavat termin. Samaan käsitteeseen voidaan viitata useammalla eri nimityksellä, ja sama nimitys voi viitata useampaan eri käsitteeseen. Käsitteen määritelmää täydentää vapaamuotoisempi selite, joka voi sisältää myös ensyklopedista tietoa esimerkiksi käsitteen tai nimityksen historiasta ja käytötavoista.

Antiikintutkimuksen aihealueelle on tätä kirjoitettaessa luotu seuraavat alaluokat:

- Antiikin filosofia
- Antiikin kirjallisuus
- Antiikin sodankäynti
- Epigrafiikka
- Klassillinen arkeologia
- Kreikkalainen ja latinalainen metriikka
- Papyrologia
- Tekstikritiikki ja käsikirjoitustutkimus

Alaluokkien ensisijainen tarkoitus ei ole muodostaa ylhäältä alaspäin annettua antiikintutkimuksen jakoa eri aihealueisiin vaan lähinnä auttaa Termipankin käyttäjiä löytämään etsimänsä sivut. Alaluokkien otsikot antanevat kuitenkin jonkinlaisen kuvan siitä, mihin suuntiin aihealuetta on lähitulevaisuudessa tarkoitus laajentaa. Eri aihepiirien kehitys on luonnollisesti riippuvainen antiikintutkimuksen aihealueen parissa työskentelevistä ihmisistä ja heidän tutkimuksellis-

ta kiinnostuksenkohteistaan, sillä Termipankin sisältö kehittyi alhaalta ylöspäin.

Yksi aktiivisen toimitusyön kohteena oleva alaluokka on antiikin filosofia. Työ aloitettiin keräämällä filosofian aihealueelta antiikin filosofiaan liittyvät käsitteet, jotka lisättiin antiikin filosofian luokkaan. Uuden luokituksen lisäksi käsitesivujen määritelmää, selitteitä ja lisätietoja muokataan antiikintutkimuksen aihealueen toimituksellisten periaatteiden mukaisesti. Lisää käsitesivuja voidaan luoda tarpeen mukaan. Antiikin filosofian parissa Termipankissa työskentelee Mika Perälä.

Antiikin kirjallisuuden luokka ja siihen läheisesti liittyvä kreikkalaisen ja latinalaisen metriikan luokka muodostavat yhdessä toistaiseksi laajimman antiikintutkimuksen aihealueelle erikseen tuotetun sisältökokoisuuden. Kirjallisuudenlajit ja runomitat määrittellen antiikintutkimuksen aihealueella ensisijaisesti antiikin kirjallisuuden näkökulmasta. Vaikka kyseessä ei ole tietosanakirja, tullaan selitteisiin sisällyttämään mainintoja kirjailijoista ja teoksista, jotka toimivat esimerkkeinä kirjallisuudenlajeista ja runomitoista.

Metriikan osalta keskeinen ajatus on hyödyntää digitaalista ympäristöä tarjoamalla runomittojen selitteissä klassisen metriikan merkinnät Unicode-standardin mukaisessa asussa, jolloin ne on helppo kopioida esimerkiksi artikkelitekstiin tai opinnäytteen ilman, että joutuu turvautumaan alleviivauksiin, u-kirjaimiin tai muihin kyseenalaisiin typografisiin ratkaisuihin.

Antiikin kirjallisuuden ja metriikan alaluokilla on jonkin verran päällekkäisyyttä kirjallisuudentutkimuksen ja kielitieteen aihealueiden kanssa. Yleisen kirjallisuustieteen näkökulma moniin antiikista periytyviin käsitteisiin on kuitenkin toisenlainen kuin antiikintutkimuksessa, joten on perusteltua, että eri alojen käsitteillä on omat käsitesivunsa. Siinäkin tapauksessa, että täy-

dellisen johdonmukaisuuden noudattaminen tieteenalarajojen ja käsitteiden samuuden osalta ei ole mahdollista, ei asia ei ole varsinainen ongelma, sillä Termipankin käyttäjä löytää helposti nimityssivun kautta samaa nimitystä käyttävät muiden aihealueiden käsitesivut.

Kolmas antiikin kirjallisuuteen läheisesti liittyvä alaluokka on tekstikritiikki ja käsikirjoitustutkimus, jolla on kosketuspintaa niin keskiajantutkimuksen kuin eksegetiikan kanssa unohtamatta tietenkään papyrologiaa, jonka työstäminen on myös työn alla.

Edellä mainittuihin aihepiireihin liittyen Termipankista löytyy tällä hetkellä tekstuaalitieteiden aihealue, joka poikkeaa muista aihealueista siinä, että se on SKS:n vuonna 2010 valmistunut *Tekstuaalitieteiden sanasto* siirrettynä Tieteen termipankkiin. Kyseinen sanasto sisältää kirjoihin, käsikirjoituksiin ja niiden tutkimiseen liittyviä käsitteitä. Sanaston toimitusperiaatteet ovat hieman erilaisia kuin Tieteen termipankissa muuten, ja se onkin hyvä nähdä omana itsenäisenä sanastonaan, johon käyttäjällä on vastaavia nimityksiä käyttävien käsitesivujen kautta helppo pääsy.

Antiikintutkimuksen asiantuntijaryhmä on vielä alkutekijöissään ja etsii uusia jäseniä. Asiantuntijat voivat osallistua aihealueen kehittämiseen joko tuottamalla uutta sisältöä tai tarkistamalla ja muokkaamalla olemassa olevia sivuja. Keskeistä versinaisessa termityössä on aihealueeseen liittyvän asiantuntemuksen lisäksi ymmärrys terminologiaopista ja tietenkin Termipankin omista periaatteista. Näistä pääsee helpoten kärryille terminologiaopin aihealueelta ja Tieteen termipankin ohjeista. Linkit molempiin löytyvät Termipankin etusivulta.

Terminologiaopin ohella käsite- ja nimityssivujen luominen ja muokkaaminen käytännössä on oma taitonsa. Allekirjoittanut luonnollisesti ohjaa mielellään asiantuntijaryhmän jäseniä niin Termipankin käyttöön

kuin aihealueen toimituksellisiin periaatteisiin liittyvissä asioissa.

Palautetta ja kehitysehdotuksia voi myös antaa matalalla kynnyksellä joko ottamalla yhteyttä sähköpostitse tai luomalla Tieteen termipankkiin käyttäjätunnuksen ja kirjoittamalla huomionsa asiaankuuluvan käsitesivun Keskustelu-välilehdelle.

Tarkoituksena on, että antiikintutkimuksen aihealueesta tulee johdonmukaisesti toimitettu, helposti käytettävä digitaalinen apuväline ja tietolähde paitsi tutkijoille, opettajille ja opiskelijoille, myös antiikintutkimuksesta kiinnostuneelle suurelle yleisölle.

Tieteen termipankin etusivu:

<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Termipankki:Etusivu>

Antiikintutkimuksen termistö:

<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Antiikintutkimus>

Aihealueen koordinaattorin käyttäjäsivu:

[https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kayttaja:Antti Ijas](https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kayttaja:Antti_Ijas)

Kapaneus Teebaa vastaan

Tämän numeron kannessa on kuva J. Paul Getty Museumin kokoelmiin kuuluvasta punakuvioidusta amforasta, joka on ajoitettu n. 340 eaa. Maalaus esittää myyttistä kohtausta Oidipuksen nuoremman pojan Polyneikeen yhdessä kuuden muun sotapäällikön kanssa johtamasta hyökkäyksestä hänen veljensä Eteokleen hallitsemaa Thebaa vastaan. Yksi sotapäälliköistä on maalauksessa kuvattu Kapaneus. Kohtauksessa Kapaneus nousee tikkailla Theban muurille uhoten, ettei edes Zeus pysty estämään häntä hävittämästä kaupunkia. Kapaneukseen iskee odotetusti salama, ja hän putoaa kuolleen muurilta maahan. (Aesch. *Sept.* 423–45; Soph. *Ant.* 127–37; Eur. *Phoen.* 1172–86; Stat. *Theb.* 10, 827–11, 20; Apollod. *Bibl.* 3, 6, 6–7). Kapaneuksen puolison kerrotaan heittäytyneen mukaan miehensä hautaroviolle (Hyg. *Fab.* 243, Ov. *Ars* 3, 21–22).

A. I.

Uutta kirjallisuutta

Toim. Jamie Vesterinen

Käännöskirjallisuutta

Athanasios Suuri, *Maailman valaiseva armo: Athanasios Suuren kirjeet Serapionille*. Suom. Tomi Ferm. *Studia Patristica Fennica* 20. Suomen Patristinen Seura 2023. 205 s.

Konstantínos Kaváfis, *Valitut runot: kaksikielinen painos*. Suom. Riikka P. Pulkkinen. *Esipuhe Martti Leiwo*. Aiora 2022. 112 s.

Titus Livius, *Ab urbe condita XXV: Hannibalin Sota: Suuria menetyksiä*. Suom. Maija-Leena Kallela – Ylermi Luttinen. Basam Books 2023.

Lukillios, *Epigrammit*. Suom. Joonas Lahti. *Planeetta-antikvariaatit* 2023. 176 s.

Plautus, *Amfitryon: Casina: Cistellaria: Curculio: Mercator: Mostellaria*. Suom. Arto Kivimäki – Sami Jansson. Teos 2023. 608 s.

Lucius Annaeus Seneca, *Herakles-tragediat*. Suom. Maija-Leena Kallela – Antti Oikarinen. Basam Books 2023.

Tietokirjallisuutta

Ria Berg – Minna Malja – Simo Örmä, *Villa Lanten ruhtinatar Nadine Helbig (1847–1922)*. Institutum Romanum Finlandiae 2022. 80 s.

(<https://irfrome.org/wp/wp-content/uploads/2022/09/Villa-Lanten-ruhtinatar-Nadine-Helbig-1847-1922.pdf>)

Ria Berg – Simo Örmä (toim.), *“Un Salotto Famoso in Tutta Europa”*: Nadine Helbig (1847–1922) a Villa Lante. Institutum Romanum Finlandiae 2022. 168 s.

Gianluca de Martino, *Cult of Poseidoniate Hera and the Lucanians in Poseidonia/Paistom: An*

Ancient Story of Religion and Multiculturalism. *Commentationes Humanarum Litterarum* 145. Societas Scientiarum Fennica 2023. 329 s.

Björn Forsén, *MAINALLA – The forgotten history of an Arcadian tribe: MAINAALLA – Η ξεχασμένη ιστορία ενός αρκαδικού έθνους*. Melissa Publishing House 2022. 136 s.

Maijastina Kahlos, *Taikakirja: Magia antiikin Kreikassa ja Roomassa*. Otava 2023. 240 s.

Jorma Kaimio, *Funerary Inscriptions of Hellenistic Perusia*, vols. 1–2. *Acta Instituti Romani Finlandiae* 50: 1–2. Institutum Romanum Finlandiae 2022. 317 + 663 s.

Mika Kajava, *Naming Gods: An Onomastic Study of Divine Epithets Derived from Roman Anthroponyms*. *Commentationes Humanarum Litterarum* 144. Societas Scientiarum Fennica 2022. 159 s.

Antonio Lopez Garcia (toim.), *Running Rome and Its Empire: The Places of Roman Governance*. Routledge 2024 (tulossa).

Emilia Mataix Ferrándiz – Antonio Lopez Garcia – Anthony Alvarez Melero – Diego Romero Vera (toim.), *Law and Power: Agents of Social and Spatial Transformation in the Roman West*. *Impact of Empire* 49. Brill 2024 (tulossa).

Virpi Mäkinen – Elina Vuola (toim.), *Naiset pyhyiden tulkeina: Kirjoituksia uskonnosta, sukupuolesta ja elämästä antiikista uudelle ajalle*. Gaudeamus 2023. 480 s.

Petra Pakkanen – George Kalpadakis – Vassilios Sabatakakis, *A Swedish Philhellenic Pamphlet from 1821: Will you let that sacred voice*

that echoes in the tender Swedish heart cry out in vain? Grifos / Electronic Publications of the Finnish Institute at Athens 1. Finnish Institute at Athens 2022. 56 s.

(<https://edition.fi/finnishinstituteathens/catalog/book/606>)

Reijo Pitkäranta, *Nova fata verborum: näkymiä sanojemme historiaan*. Gaudeamus 2023. 454 s.

Heikki Solin (toim.), *Le epigrafî della Valle di Comino: Atti del diciassettesimo convegno epigrafico cominese: Atina-Palazzo Ducale: 28-29 maggio 2022*. Associazione "Genesi" 2022. 241 s.

Anna Usacheva, *Authorial Book Writing and Publishing in Imperial Rome*. Brill Schöningh 2023 (tulossa).

Anna Usacheva – Emilia Mataix Ferrándiz (toim.), *Mediterranean Flows: People, Ideas and Objects in Motion*. Brill 2023.

Muuta

Emil Anton – Antti Kruus, *Rooma: opas pyhiinvaeltajalle*. Kirjapaja 2023. 207 s.

Juhana Heikonen *Grand Tour 2019: Antti-kin perintö länsimaisessa rakennustaitteessa: Arkkitehtiopiskelijat Saksassa, Roomassa ja Apuliassa*. Institutum Romanum Finlandiae 2022. 242 s.

(<https://irfrome.org/wp/wp-content/uploads/2022/09/GT-2019-PIENI-RESOLUUTIO.pdf>)

Eero Hämeenniemi, *Tähän päättyy Via Appia*. Basam Books 2023.

Mahdollisista puutteista tai tulossa olevista kirjoista pyydetään ilmoittamaan Folium Classicumin toimittajille.

Syksyllä 2022 palkitut ylioppilaat

Latina, lyhyt oppimäärä, laudatur

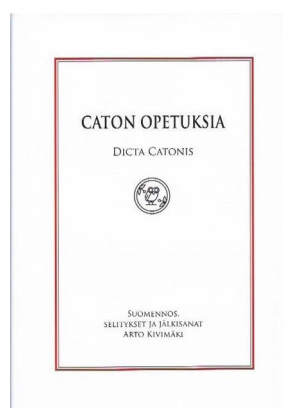
Mariela Sari Sofia Ebeling

Ressun lukio

Latina, lyhyt oppimäärä, eximia

Carola Mona Lydia Collin

Järvenpään lukio

Kirjapalkintona jaettu Arto Kivimäen suomentama *Caton opetuksia* on myöhäisantiikin aikana laadittu kokoelma roomalaisia elämänohjeita. Viisaudet käsittelevät asioita perhe- ja ystävyysuhteiden vaalimisesta menestykseen, vaikutusvallan käyttöön ja toimintaan julkisessa elämässä. Teosta käytettiin latinan alkeisoppikirjana yli tuhannen vuoden ajan.

Keväällä 2023 palkitut ylioppilaat

Latina, laajempi oppimäärä, laudatur

Joona Jaakko Aleksanteri Innanen	Helsingin normaalilyseo
Pulmu Aino Unelma Mattila	Järvenpään lukio

Latina, laajempi oppimäärä, eximia

Miro Mikael Maaranen	Munkkiniemen yhteiskoulun lukio
Aljona Anna Camilla Mejias	Helsingin normaalilyseo

Latina, lyhyt oppimäärä, laudatur

Aleksi Juhana Alatalo	Tampereen klassillinen lukio
Teemu Tapio Chanon Andersson	Turun klassillinen lukio
Ella Frederika Elsilä	Turun klassillinen lukio
Kaisla Helea Karjalainen	Kuopion lyseon lukio
Jessi Tiiu Marjatta Kiiski	Turun klassillinen lukio
Lenni-Kalle Maximilian Lammi	Tampereen lyseon lukio
Juha Jaakko Ensio Peltomäki	Tampereen klassillinen lukio
Elise Mirjam Sankala	Oulun lyseon lukio

Latina, lyhyt oppimäärä, eximia

Veeti Oliver Kallio	Turun klassillinen lukio
Nea Eveliina Knaapi	Turun klassillinen lukio
Venla Aurora Konola	Tampereen klassillinen lukio
Hannu Urho Akseli Pakarinen	Karkkilan lukio
Enni-Lena Kriitiina Ratu	Puolalanmäen lukio
Susanna Talvikki Uitto	Tampereen klassillinen lukio

Antiikintutkimuksen verkosto

Laura Nissin & Ville Vuolanto

Helsingissä tammikuussa 2023 järjestetyillä Antiikintutkimuksen päivillä virinneen keskustelun innoittamana perustettiin kevyellä organisaatiolla toimiva 'Antiikintutkimuksen verkosto'. Verkoston käynnistämisestä keskusteltiin Antiquitas-listalla ja alustavien tuumaushetkien jälkeen verkoston perustamiskokous pidettiin 6.6.2023 Zoomissa.

Perustamiskokouksessa keskusteltiin verkoston toimintaperiaatteista ja valittiin 16-jäseninen toimikunta toimintaa kehittämään ja koordinoimaan. Verkostolle valittiin myös kaksi puheenjohtajaa, Laura Nissin (Aarhusin yliopisto) sekä Ville Vuolanto (Tampereen yliopisto). Kokouksessa päätettiin myös järjestää seuraava yleiskokous vuoden päästä käynnistämisestä tilanteen kartoittamiseksi ja verkoston kehittämiseksi.

Verkoston tehtävä on kahtalainen: yhtäältä se toimii antiikin ja sen jälkivaikutuksen tutkijoiden ja alan muiden toimijoiden yhdyssiteenä, toisaalta tutkimuskentän yhteiskunnallisen näkyvyyden ja vaikuttavuuden lisääjänä. Ideana on toimia suomalaisen antiikintutkimuksen äänitorvena tuomalla esiin maassamme tehtävää antiikintutkimusta. Verkosto ei siis suunnittele järjestävänsä omaa tutkimus- tai tapahtumatoimintaa, vaan keskittyy nostamaan esiin olemassa olevia toimijoita.

Verkosto tuottaa ja ylläpitää yhteistyö- ja tiedotusforumina toimivaa verkkoportaalaa sekä siihen liittyvää asiantuntijatietopankkia. Tarkoituksena on julkistaa verkkosivut ja tietopankki myöhemmin tänä vuonna tai heti alkuvuodesta 2024. Verkkosivuista ja tietopankista sekä siitä miten verkoston toimintaan voi osallistua tiedotetaan erik-

seen Antiquitas-listan välityksellä. Toivottamme kaikki Folium Classicumin lukijat tervetulleiksi osaksi verkostoa!

Antiikintutkimuksen verkoston toimintaperiaatteet (hyväksytty perustavassa kokouksessa 6.6.23)

Antiikintutkimuksen verkosto on monitieteinen verkosto, joka toimii antiikin ja sen jälkivaikutuksen tutkijoiden, opettajien sekä alan muiden toimijoiden yhdyssiteenä. Sen tavoitteena on aikakauden tutkimuksen ja opetuksen edistäminen sekä tutkimuksen yhteiskunnallisen näkyvyyden ja vaikuttavuuden lisääminen Suomessa.

Verkosto luo eri tutkijanuran vaiheissa oleville tutkijoille sekä tutkimushankkeille mahdollisuuksia uusiin kontakteihin sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Keskeisenä pysyvänä toimintamuotona on verkkosivusto, jota kehitetään antiikin ja sen jälkivaikutuksen tutkimuksen tiedotus- ja yhteistyöportaaliksi Suomessa. Verkosto tarjoaa myös medialle mahdollisuuden löytää asiantuntijoita erilaisista aihepiireistä joko suoraan tai ylläpitämänsä asiantuntijapankin kautta. Yhteistyössä eri yliopistojen kanssa verkosto järjestää antiikintutkimuksen päiviä ja kehittää muuta yhteistä toimintaa.

Mukaan ovat tervetulleita alalla toimivat tutkimusalasta, affiliaatiosta ja uravaiheesta riippumatta. Myös opiskelijoiden toivotaan osallistuvan toimintaan opintojen varhaisvaiheista alkaen. Verkosto tiedottaa alan ajankohtaisista tiedeuutisista ja tapahtumista Antiquitas-listan, internet-sivustonsa sekä sosiaalisen median kanavien kautta. Asiantuntijapankkiin (henkilörekisteri) otetaan mukaan alalla toimivat yhteisöt (kuten seu-

rat, tutkimuskeskukset ja instituutit) sekä kaikki ne, jotka sitä hakevat ja joilla on erityistä asiantuntemusta antiikista tai sen jälkivaikutuksesta, ja jotka työskentelevät alaan liittyvissä tehtävissä. Hakemukset käsittelee verkoston toimikunta.

Verkoston toimintaa kehittää ja koordinoi toimikunta, jossa antiikin ja sen jälkivaikutuksen tutkimuksen kenttä (eri tieteenalat, eri tutkijauran vaiheet, alalla toimivat instituutit, yhdistykset ja yliopistojen laitokset sekä tutkimuskeskukset) on tarkoituksenmukaisen kattavasti edustettuna. Toimikunta täydentää itse itseään ja se valitsee keskuudestaan puheenjohtajan ja muut mahdolliset vastuuhenkilöt.

Verkoston arvoja ovat avoimuus, demokratia sekä inklusiivisuus.

Toimikunta (valittu ensimmäiselle toimikaudelle 2023–2024):

Lassi Jakola
Outi Kaltio
Timo Korkiakangas
Suvi Kuokkanen
Antti Lampinen
Jasmin Lukkari
Laura Nissin
Mika Perälä
Anita Salmela
Minna Seppänen
Outi Sihvonen
Jamie Vesterinen
Marja Vierros
Minna Vesa
Ville Vuolanto
Anna-Maria Wilskman

Toimikunnan lisäksi erillinen verkkosivutyöryhmä on aloittanut verkoston Internet-sivujen suunnittelun ja teknisen toteutuksen.

ANTIIKIN-
TUTKIMUKSEN
VERKOSTO

Antiikin sotakoneet

Antti Ijäs

Antiikin sotakoneita koskevista kirjallisista lähteistä voidaan erottaa historiankirjoittajat ja sotatekniset kirjoittajat. Historiankirjoittajat kertovat vaihtelevalla tarkkuudella taisteluissa käytössä olleista koneista, kun taas tekniset kirjoittajat pyrkivät antamaan tarkkoja ohjeita, joiden perusteella sotakoneita voidaan rakentaa; sellaiset auktorit kuin Vegetius puolestaan käsittelevät ensisijaisesti ylemmän tason taktisia kysymyksiä. Varsinaisten kirjallisten lähteiden lisäksi saatavilla on muutamia antiikin asiakirjalähteitä sekä materiaalisia lähteitä kuten ammuksia ja sotakoneiden metalliosia.

Antiikin sotakoneet voidaan jakaa karkeasti piirityskoneisiin ja heittokoneisiin. Piirityskoneet toimivat liikkeen edistämiseksi ja mahdollistavat asevaikutuksen viholliseen. Heittokoneet puolestaan ovat lähtökohtaisesti yksittäisen taistelijan henkilökohtaisia aseita suurempia asejärjestelmiä, joita käytetään vastustajan elävän voiman ja kaluston tuhoamiseen sekä vastustajan henkisen voiman murtamiseksi.

Vegetius määrittelee kaksi piirityksen muotoa: sellaisen, jossa suoritetaan hyökkäyksiä, ja sellaisen, jossa puolustaja pyritään näännyttämään epäämällä veden, ruoan ja suolan saanti. Tärkeintä puolustajalle onkin turvata makean veden saatavuus sekä varastoida mahdollisimman paljon ruokaa hyvin säilyvässä muodossa, mikä lihan osalta tarkoittaa sen suolaamista. Suolaa voi Vegetiuksen mukaan tarvittaessa saada haihduttamalla merivettä tai, jos se ei ole mahdollista, huuhtelemalla rantahiekkaa makeassa vedessä ja haihduttamalla sitä (*mil.* 4, 11).

Jos piiritetyn varastot ovat täynnä suolalihaa ja sen säännöstelykin onnistuu, tai jos näännyttäminen ei muista syistä tule kysymykseen, on piirittäjän turvauduttava

hyökkäykseen kaupungin valtaamiseksi. Ilmeisin este tälle on arkkitehtuurin sääntöjen mukaisesti rakennettua kaupunkia ympäröivä muuri. Kaupungin vallatakseen on hyökkääjän päästävä joko muurin yli, läpi tai ali. Yksinkertaisin ratkaisu on lähtökohtaisesti muuri ylittäminen, sillä se ei vaadi erityisiä hävitys- tai kaivuutöitä eikä välttämättä edes mitään erityisiä laitteita. Livius kertoo, että kolmannessa makedonialaissohdassa (169 eaa.) Herakleionin muurille noustiin sirkustempulla, jossa sotilaat nostivat kilpensä rampiksi, jota pitkin heidän toverinsa pääsivät etenemään (*Liv.* 44, 9, 5). Tähän tarkoitukseen roomalaiset saattoivat myös rakentaa maavallin. Rakentajia suojaamaan käytettiin liikuteltavia katoksia, jotka peräkkäin asetettuina muodostivat käytävän. Katokset olivat siis avonaisia edestä ja takaa, kun taas päältä ja sivuilta ne oli vahvistettu palamattomilla materiaaleilla. Vegetius kertoo tällaista suojakatosta kutsutun nimityksellä *vinea* (*mil.* 4, 15).

Varsinaiset rynnäkkötikkaat ovat niin vanha keksintö, että Vegetius antaa niille myyttisen alkuperän: ensimmäisenä rynnäkkötikkaita käytti Kapaneus, yksi Oidipuksen pojan Eteokleen johtamasta seitsemästä päälliköstä, jotka hyökkäsivät tämän veljen Polyneikeen hallitsemaa Thebaa vastaan. Tikkaiden käytössä on kuitenkin huomattavat riskinsä, jos muuri on vihollisen miehittävä, ja thebalaiset tappoivatkin Kapaneuksen kuin ukkosen iskulla, kuten Vegetius sanoo. Toinen Vegetiuksen mainitsema keino miesten nostamiseksi muurille on jonkinlainen kiikkulautaperiaattella toimiva nosturi, joka tuskin on ainakaan mainittavasti turvallisempi kuin tikapuut. (*Veg. mil.* 4, 21.) Vitruvius erikseen mainitsee, ettei hänen tarvitse käsitellä tikkaita tai nostolaitteita, sillä niiden valmistaminen on yksin-

kertaista, ja sotilaat osaavat rakentaa niitä tarpeen vaatiessa omin neuvoin (10, 16, 1).

Joka tapauksessa ehkä vaikuttavin antiikin piirityskoneista oli liikkuva hyökkäystorni, josta on tietoja 300-luvun taitteesta eaa. alkaen. Nimekkäitä käyttäjiä olivat muun muassa Syrakusan tyranni Dionysios I, Makedonian kuningas Filippos II, hänen poikansa Aleksanteri Suuri ja edelleen Makedonian kuningas Demetrios, joka sai sota-toimiensa vuoksi liikanimen *πολιορκητής* eli ”piirittäjä”, latinaksi *expugnator*. Hyökkäystorni on nimityksensä mukaisesti monikerroksinen liikkuva torni, jonka on tarkoitus mahdollistaa ampuma- ja heittoaseiden käyttö vihollisen muurin yli sekä toimia suojattuna reittinä nousta muurille hyökkäystorniin kuuluvaa siltaa pitkin. Vegetius antaa pariinkin otteeseen ymmärtää, että kun vihollinen on saanut hyökkäystorninsa muurin luo, on taistelu käytännössä hävitty, sillä ”mitä toivoa on jäljellä niillä, jotka muurinsa korkeuteen luottaen yhtäkkiä näkevät edessään vielä korkeamman vihollisen muurin?” (*mil.* 4, 17). Vegetius käyttää varsin kuvaavaa latinankielistä nimitystä *turrus ambulatoria* eli ’liikkuva torni’, mutta hänen ajattelemaansa vaikutusta kuvaa ehkä paremmin kreikankielinen nimitys *ἐλέπολις* (helepolis), joka merkitsee sananmukaisesti ”kaupunginottajaa”.

Tehokkaasti toimiakseen on hyökkäystornin oltava siis korkeampi kuin muuri, jota vastaan sillä hyökätään. Vaikeasti liikuteltavia hyökkäystorneja ei tuotu paikalle pitkän matkan päästä, vaan ne rakennettiin suhteellisen lähellä piiritettävää kaupunkia. Oikean korkuisen hyökkäystornin rakentaminen edellytti siis tietoa piiritettävän kaupungin muurin korkeudesta. Vegetius välittää kaksi keinoa, joilla mittaaminen voidaan suorittaa. Ensimmäinen on, että muurin yläosaan ammutaan nuoli, jossa on kiinni mittanauha. Toinen tapa, joka myös edellyttää pääsyä muurin juurelle mutta jota ei ole mahdollista toteuttaa pimeyden turvin, on

se, että mitataan muurin varjon pituus ja pystysuoraan asetetun kymmenen jalan mittaisen kepin varjon pituus, joiden perusteella voidaan laskea muurin korkeus. (*Veg. mil.* 4, 30.)

Vegetius kertoo myös, että puolustajan on mahdollista korottaa omaa muuriaan siinä kohdassa, jota piirittäjän hyökkäystorni lähestyy käyttäen kaikenlaisia saatavilla olevia rakennustarpeita. Tätä vastatoimea vastaan Vegetius paljastaa merkillisen sotajuonen: hyökkäystorni rakennetaan siten, että se näyttää olevan liian matala uhatakseen kaupungin muuria, jolloin puolustajat eivät ryhdy korottamaan muuriaan. Hyökkäystornin sisään on kuitenkin rakennettu lisäosa, joka yhtäkkiä nostetaan ylös köysien avulla. (*Veg. mil.* 4, 19.) Tiedossani ei ole, onko tällaista rakennelmaa kokeiltu todellisessa taistelutilanteessa.

Toinen keino ohittaa muuri on hajottaa se. Muurinsärkijä on myös muinainen keksintö, johon löytyy viittauksia sumerilaisista ja assyrialaisista lähteistä. Diodoros kertoo, että Perikles olisi ensimmäisenä käyttänyt samoslaisia vastaan ”pässejä ja kilpikonnia” (*κροῖοὶ καὶ χελώνες*, Diod. Sic. 12, 28). Vitruvius puolestaan välittää perimätiedon, jonka mukaan muurinsärkijän olisivat keksineet karthagolaiset vasta ensimmäisen puunilaisodan aikana (264–241 eaa.). Karthagolaiset käyttivät nimittäin tilapäisvälineenä tukkia valtaamansa linnakkeen hävittämiseen, minkä innoittamana eräs Pefrasmenos keksi kiinnittää tukin roikkumaan pystyyn asetettuun paaluun, jollaista sitten käytettiin Gadesin muurin murtamiseen. Edelleen muuan Geras keksi rakentaa muurinsärkijälle liikutettavan kehikon, joka oli katettu häräntaljoilla miehistön suojaksi. Tällaista katettua muurinsärkijää (ks. s. 23, kuva 1) kutsuttiin ”kilpikonnapässiksi”. Vitruviuksen mukaan nimitys ”kilpikonna” tulee laitteen hitaasta liikkuvuudesta (*Vitr.* 10, 13, 1–2). Vegetius taas sanoo, että nimitys tulee siitä, että itse muurinsärkijä tulee katoksen alta

ulos ikään kuin kilpikonnan pää kuorestaan (*mil.* 4, 14). Jälkimmäinen selitys eli se, että rakennelman tarjoama suoja muistuttaa yksinkertaisesti kilpikonnan kuorta, vaikuttaa uskottavalta, etenkin kuin Vitruviuskin nimittää kaikenlaisia suojakatoksia nimityksellä *testudo*.

Toinen esimerkki liikkuvasta suojakatoksesta on kaivantojen täyttämiseen tarkoitettu kilpikonnalaitte. Hyökkäystornien ja muurinsärkijöiden pääsy muurin luokse voitiin estää kaivannoilla eli vallihaudalla. Yksinkertainen ratkaisu vihollisen kaivantoa vastaan oli täyttää se, ja kaivantojen täyttämisen suojaamiseksi voitiin käyttää liikuteltavaa suojakatosta. Hieman vastaavaa katosta voitiin käyttää myös muurin lähestymiseen tarkoituksena kaivaa tunneli muurin ali tai sytyttää muuri tuleen. Koska tulinolet olivat puolustajalle keskeinen keino tuhota vihollisen puusta valmistetut piirituskoneet, pyrittiin koneet suojaamaan polttoaseita vastaan päällystämällä ne palamattomalla materiaalilla kuten esimerkiksi kaksinkertaisilla tuoreilla taljoilla, jotka oli täytetty levälä tai etikassa liotetuilla oljilla (*Vitr.* 10, 14, 3). Muuria vahvistamaan muurinsärkijää vastaan voitiin tehdä sen taakse sitä tukeva maavalli tai laskea muurinsärkijän eteen köysillä tyynyjä, jotka pehmentävät sen iskua. Siltä varalta, että hyökkääjä onnistuu läpäisemään muurin, ehdottaa Vegetius viimeisenä puolustuslinjana purkamaan joi-takin rakennuksia ja rakentamaan niistä toinen, taaempi muuri, jolloin ulomman muurin läpi tunkeutunut vihollinen voidaan tuhota näiden kahden muurin väliin (4, 23).

Kaupunkisuunnittelun yhteydessä huomi-oon otettavista passiivisista puolustuskeinoista Vitruvius mainitsee sen, että kaupungin muuri ja tornit on rakennettava ja sijoitettava tavalla, joka mahdollistaa linkojen, heitokeihäiden ja ampuma-aseiden sivustatulen muuria kohti hyökkäävää tai jo muurilla tai tornissa olevaa vihollista vastaan. Vihollisen jalkaväki on ohjattava lä-

hestymään muuria mahdollisimman epäedullisesta suunnasta eli niin, että sen oikea kylki, jota kilpi ei suojaa, on muuria kohti. Lisäksi tornit on rakennettava pyöreiksi tai monikulmaisiksi, jotta ne eivät tarjoa suoraa pintoja, joita vastaan muurinsärkijät voivat toimia. (*Vitr.* 1, 5, 2–5.)

Vitruvius kertoo myös esimerkin kekseliäämmästä puolustuskeinosta hyökkäystornia vastaan. Kun edellä mainittu Demetrius piiritti Rhodosta, oli hänellä käytössään valtava helepolis, joka Vitruviuksen mukaan oli 37 metriä korkea ja painoi 117 tonnia (10, 16, 4). Rhodoslaisten ensisijainen suunnitelma oli rakentaa nosturi, jolla hyökkäystorni olisi voitu nostaa muurien sisäpuolelle, mutta kaupungin virallinen arkkitehti, joka oli luvannut rakentaa kyseisen laitteen, sanoikin, ettei pysty siihen. Tällöin rhodoslaiset kääntyivät aiemman arkkitehtinsä Diognetoksen puoleen. Diognetos teki aukon kaupungin muuriin hyökkäystornin lähestymissuunnassa ja käski kaupunkilaisten yöllä kaataa sen kautta muurin etupuolelle vettä, mutaa ja ulostetta. Kun Demetrioksen hyökkäys sitten seuraavana päivänä alkoi, hänen hyökkäystorninsa juuttui näin aikaansaatuun esteeseen, ja hyökkäys epäonnistui.

600-luvun taitteessa hallinneen Itä-Rooman keisari Maurikioksen nimiin laitatussa *Strategikon*-teoksessa (10, 1) todetaan, että mikäli hyökkääjän on hankala päästä muurille muurinsärkijän kanssa tai muuten, ovat kivenheitimet hyödyllisiä. Lisäksi hän suosittelee ampumaan tulinoolia muurin yli, jolloin hyökkääjä voi rauhassa kiivetä sinne puolustajan keskittyessä sammutustöihin. Tästä päästään toiseen asiakokonaisuuteen, nimittäin heittokoneisiin eli katapultteihin.

Yleisesti ottaen katapulttia voidaan pitää eräänlaisena kehittyneenä jousipyssynä. Jousipyssyn tehoa rajoittaa sitä käyttävän ihmisen voima ja koko. Kreikan kirjallisuuden tunnetuin esimerkki tällaisista rajoitteista lienee *Odyseiasa*, jossa Penelopen kosijat

eivät onnistu jännittämään Odysseuksen vastakaarijousta. Yksi varhainen ratkaisu tähän ongelmaan on Heron Aleksandrialaisen kuvailema *γαστραφέτης* (gastrafetēs) eli ”maha-ampuja”, joka viritettiin käyttäjän ruumiinpainolla.

Diodoros kertoo, että katapultti (*καταπέλτικόν*) keksittiin Syrakuusassa vuonna 399 ennen ajanlaskun alkua, kun jo mainittu tyranni Dionysios tuotti sinne joukon käsityöläisiä valmistamaan uusia aseita (14, 42). Tämä saattaa viitata joko edellä mainitun ”maha-ampujan” keksimiseen tai sitten vääntö- eli torsiojousen keksimiseen. Thukydides ei mainitse minkäänlaisia heittokoneita edellisen vuosisadan lopulla käydyn peloponnesolaissodan historiassaan, mitä voidaan pitää osoituksena siitä, että niitä ei ainakaan kreikkalaisessa maailmassa tunnettu.

Toisin kuin *γαστραφέτης*, myöhemmät heittokoneet perustuivat torsio- eli vääntöjouseen. Torsiojousiasseissa on kaksi vartta, joista kummankin toinen pää on kohtisuoraan asetetussa jännekimpussa. Kun ase viritetään, kohdistuu jännekimppuihin vääntöä. Kun ase laukaistaan, vapautuu jännitys varsien heilahtamisena eteenpäin. Jouset voitiin valmistaa jänneiden lisäksi myös jouhista. Varhaisin yksiselitteinen maininta tällaisesta jousesta löytyy eräästä Ateenan asevaraston sisältöä kuvaavasta 300-luvun eaa. loppupuolelle ajoitetusta piirtokirjoituksesta, jossa mainitaan katapulttien olevan *τριχοτόνοι* eli jouhijousisia (*IG II² 1467, 48–56*); samoin eräässä noin vuoteen 330 eaa. ajoitetussa luettelossa mainitaan katapultin keskuskehikko (*πλαίσιον*), joka on siis nimenomaan torsiokatapultin keskeinen osa (*IG II² 1627, 328*).

Jännekimpun materiaaliin liittyy eräs Vegetiuksen välittämä anekdootti. Jänneiden ja jouhien lisäksi hän mainitsee naisten hiukset viitaten Capitoliumin piiritykseen, jonka aikana jatkuvassa käytössä olleiden heittokoneiden jouset hajosivat, jolloin roomalai-

set matroonat leikkasivat hiuksensa ja veivät ne taisteleville aviomiehilleen, jotka sitten korjasivat laitteensa ja torjuivat vihollisen hyökkäyksen. Tarinan opetus on, että jalot roomalaisnaiset ”mieluummin elivät vapaasti miestensä kanssa päät hetken aikaa turmeltuina kuin palvelisivat vihollista kauden neutensa säilyttäen”. (Veg. 4, 9).

Heittokoneet jakautuvat ammustensa perusteella kahteen tyyppiin, nuolia ampuviin ja kiviä heittäviin. Molempia tyyppisiä, nuolitykkeitä (ks. s. 23 kuva 2) ja kivenheitimiä, on nimitetty historiallisesti katapulteiksi, kreikaksi *καταπέλτης ὀξυβελής* (katapeltēs oksybelēs) tai *καταπέλτης πετροβόλος* (katapeltēs petrobolos).

Käytännön syistä kivenheitimistä oli tarpeen tehdä voimakkaampia, mikä toteutettiin lisäämällä varsien liikerataa siirtämällä keskuskehikon sisempiä tukia taaemmaksi. Ero on ilmeisesti koettu vastaavaksi kuin suoran ja vastakaarijousen välillä: ensimmäisestä käytetään kreikkankielistä nimitystä *εὐθύτονος* (euthytonos), jälkimmäisestä *παλίντονος* (palintonos). Tällä tyyppierolla on merkitystä myös latinankielisen nimistön kannalta.

Tasavallan ja varhaisen prinsipaatin aikana *catapulta* merkitsi euthytonista nuolitykkiä, *ballista* palintonista kivenheitintä. Viimeistään 300-luvulla *ballista* alkoi kuitenkin merkitä nuolitykkiä ja *catapulta* yksivartista kivenheitintä. Vegetius käyttää siitä kreikkalaisperäistä nimitystä *onager* eli ”villiaasi”. Syy tähän merkityksen muutokseen on palintonisten nuolitykkien ilmaantumisen, joita oli niiden kivenheitintä vastaavan perusrakenteen vuoksi luonteva kutsua *ballistoiiksi*. Kun kaksivartiset kivenheitimet korvattiin yksivartisella *onagerilla*, jäi *ballista* yksinomaan nuolitykin nimitykseksi. Pienempiä nuolitykkeitä nimitettiin sekä kreikaksi että latinaksi skorpioneiksi, mutta Vegetiuksen aikana eli 300-luvun lopulla käytössä ollut latinankielinen nimi oli *manuballista*. Samoihin aikoihin kirjoittanut Ammianus

Marcellinus taas sanoo, että *scorpio* on *onagerin* eli yksivartisen kivenheittimen vanha nimitys (Amm. 31, 15, 12).

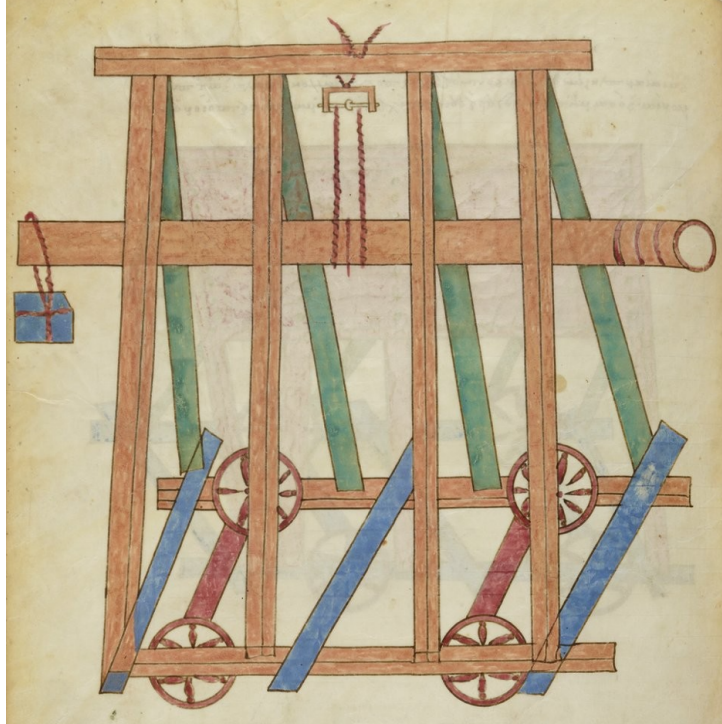
Sotakoneiden hyödyntäminen vaati käsityöläistaitoa ja teknistä ymmärrystä niiden valmistamiseen sekä erityisiä taitoja niiden käyttämiseen. Vitruvius mainitsee, ettei kivenheittimien toimintaperiaate ole tajuttavissa, ellei tunne geometriaa ja aritmetiikkaa. Vähän vaikeammin hahmottuva taito on jännekimppujen virittäminen niistä lähtevän äänen sävelkorkeuden perusteella. Vitruvius tunnustaa teknisten taitojen kirjallisen viestinnän ongelmat todetessaan selittävänsä asiat ”niin hyvin kuin kirjoittamalla pystyy” (10, 11, 9). Myös Vegetius viittaa oikeassa vireessä oleviin aseisiin ja siihen,

että niiden käyttö vaatii koulutettua miehistöä (*mil.* 4, 22).

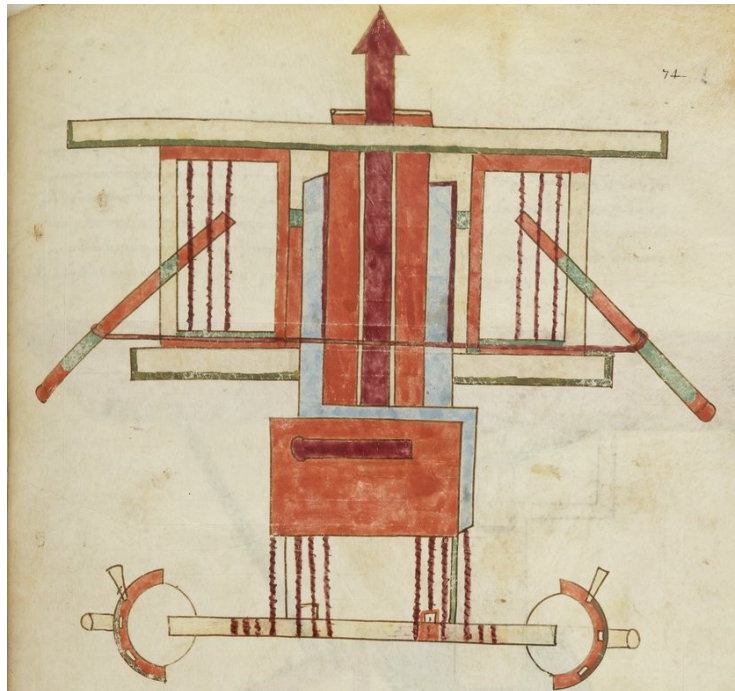
Antiikissa alkunsa saanut sotakoneiden tekninen kehitys jatkui läpi keskiajan. Sydänkeskiajalla otettiin käyttöön vastapainokataapultti, ja 1300-luvulla taistelulentäille ilmaantuivat ruutiaseet. Teknistyvä ja tieteellistyvä sodankäynti alkoi vaatia enemmän ja enemmän erikoistunutta osaamista, mikä ilmeni myös teknisen kirjallisuuden merkityksen korostumisena.

Artikkeli on mukaelma kirjoittajan Tieteiden yössä 12.1.2023 pitämästä yleisöluennosta, joka johti myös poliiorkeettisen käsitteistön sisällyttämiseen Tieteen termipankkiin.

Kuva 1. Katettu muurinsärkijä kuvattuna kahdennelatoista vuosisadalla.
(Kuva: Paris, BnF, Ms. Grec 2442, fol. 85v. Lähde: Gallica.)

Kuva 2. Nuolitykki kuvattuna kahdennelatoista vuosisadalla.
(Kuva: Paris, BnF, Ms. Grec 2442, fol. 74r. Lähde: Gallica.)

TULEVIA TAPAHTUMIA

KFY:n kokoukset

Ti 31.10.2023 klo 17.15 FT Samuli Simelius: ”Pompejin eriarvoisuuden eri muodot”. Metsätalo, sali 4 (Unioninkatu 40, 00170 Helsinki, 2. krs).

Ti 21.11.2023 klo 17.15 FT Ilkka Kuivalainen: ”Antiikin muistoja ja latinankielisiä piirto-
kirjoituksia Viipurissa”. Porthania, 673 (Yliopistonkatu 3, 00100 Helsinki, 6. krs).

Ti 6.2.2024 klo 17.15 FM Panu Hyppönen, FT Lauri Ockenström ja FM Aulikki Vuola. Aiheena 2022 ilmestynyt Vitruvius-suomennos, yksityiskohdat tarkentuvat myöhemmin.

Muita tapahtumia

Maaliskuu 2024. Prof. emeritus Holger Thesleffin muistoseminaari. Yksityiskohdat tarkentuvat myöhemmin.

Tuoreimmat tiedot löytyvät aina yhdistyksen verkkosivuilta (<https://klassillisfilologinenyhdistys.wordpress.com>) sekä jäsenkirjeestä.

